

מדריך לרווחת בעלי-חיים ברפתות ובדירי חלב

מהדורה ראשונה 2010
.....

משרד החקלאות ופיתוח הכפר

מועצת החלב

תודות:

ד"ר טובה אברך, מועצת החלב
ד"ר שמוליק פרידמן, מועצת החלב
ד"ר עדין שוימר, מועצת החלב

עיצוב: אלישבע שאלתיאל
צילום: דן לב, ד"ר עדין שוימר

דברי פתיחה

רפתנים ונוקדים יקרים,

אנו שמחים להגיש לכם חוברת זו, העוסקת ברווחת בעלי חיים ברפת ובדיר.

אנו סבורים כי נושא רווחת בעלי חיים הוא אחד הנושאים החשובים העומדים על סדר היום הציבורי, ומאמינים כי תמיד יש מה לשפר בנושא זה. העקרונות שבחוברת הם עקרונות כלליים, והם בגדר המלצות לניהול נכון של הרפת / דיר תוך התחשבות בעקרונות רווחת בעלי החיים.

חוברת זו היא תרגום של חוברת דומה שפורסמה על ידי פדרציית החלב העולמית (IDF-International Dairy Federatrion). החוברת עברה בדיקה על ידי ווטרינרים ישראליים ונערכה כך שתתאים לרפת ולדיר שלנו.

מדריך זה עוסק בחמישה תחומי פעילות עיקריים, אותם יש לקחת בחשבון בעת פיתוח ויישום מערכות ניהול איכות לרווחת בעלי-חיים לייצור חלב:

- טיפול כללי בבעלי חיים
- מזון ומים
- הסביבה הפיסית בה נמצאים בעלי החיים
- שיטות לגידול בעלי-חיים
- ניהול בריאות העדר

אל תשכחו, רווחת בעלי חיים היא הרווח שלנו.

שלכם,

ד"ר דגנית בן דב

הממונה לפי חוק צער בעלי חיים
(הגנה על בעלי חיים)

השירותים הווטרינריים ובריאות המקנה
משרד החקלאות ופיתוח הכפר

שייקה דרורי

מנכ"ל
מועצת החלב

תוכן העניינים

4	מבוא
6	היתרונות של רווחת בעלי החיים
6	חמישה תחומי פעילות לרווחת בעלי החיים
7	טיפול כללי בבעלי-חיים
8	מזון ומים
10	הסביבה הפיסית
12	שיטות גידול בעלי חיים
16	ניהול בריאות העדר

מבוא

רווחת בעלי חיים פירושה ניהול חכם ורגיש של גידול בעלי חיים במשק חי. רווחת בעלי חיים קשורה בקשר הדוק לשמירה על בריאותם. רווחת בעלי-חיים ברפתות ובדירים מתייחסת לכל בעלי החיים, בשלוחות השונות במשק, ולא רק לפרות מניבות חלב. לרווחת בעלי חיים טובה יש השפעה חיובית על כלל תהליכי הגידול, בכל השלוחות, וכן על ביצועי העדר, ובכללם תנובות החלב.

גישות ניהול נכונות של משקי חלב, המתייחסות גם לרווחת בעלי-חיים, מבוססות על מסגרת של שמירת "חמש החירויות" המגדירות את הצרכים הבסיסיים של בעל החיים:

- מניעת צמא, רעב ותת-תזונה
- מניעת אי-נוחות
- מניעת כאב, סבל, פציעות ומחלות
- מניעת פחד, מצוקה ועקה
- לאפשר דפוסי התנהגות נורמאליים בעדר

ניתן לתאר רווחת בעל-חיים כ"שמירה על בריאות בעלי החיים הנמצאים בהרמוניה סבירה עם סביבתם, ושצוריהם הפיסיים, הבריאותיים וההתנהגותיים מסופקים כהלכה, ללא כאב, סבל או מצוקה מיותרים או בלתי סבירים".

1

יתרונות השמירה על רווחת בעלי החיים

כדי שבעל משק חלב יצליח לייצר חלב באיכות טובה, יש לתת מענה גם לצורכי רווחתם של פרות החלב. ניתן לבחון את צורכי רווחת בעלי החיים מנקודת מבטו של בעל החיים. לבעל חיים יש צרכים ברמה הבסיסית-צורכי הקיום הבסיסיים, כמו מזון והגנה; אך לצורך השגת רמת רווחת בעלי חיים טובה, צריך להתייחס גם לצרכים נוספים של בעל החיים, שעל אף שאינם חיוניים להשרדות, ישפרו את תנאי הקיום ואף עשויים לתרום לשיפור תנובת החלב.

מחקרים מראים כי ככל שבעלי חיים מקבלים מענה לצרכיהם ברפת עולה תנובת החלב שלהם. אך מעבר לנקודה מסוימת מאמצים להגברת תנובת החלב עלולים לפגוע ברווחתם של בעלי החיים, שכן הם מתקרבים לקצה גבול היכולת הביולוגית פיסיולוגית שלהם. המשך מאמצים כאלה עלול לגרום לפגיעה קשה ברווחת הפרה. במשק אינטנסיבי כמו זה שיש בישראל, עובדה זו צריכה להיות לנגד עינינו כל העת.

2

חמישה תחומי פעולה לרווחת בעלי-חיים

מערכות ייצור החלב שונות במידה רבה ברחבי העולם: סוגי עדרי החלב העיקריים הם עדרי בקר, אך גם עזים וכבשים. מימדי העדרים משתנים מבעלי חיים בודדים ועד לאלפים רבים. מערכות ההזנה משתנות מגידולי מספוא אקסטנסיביים או רעיה באחו, ועד להזנה אינטנסיבית במזון כולי (TMR) השכיח בישראל.

מדריך זה עוסק בחמישה תחומי פעילות עיקריים, אותם יש לקחת בחשבון בעת פיתוח ויישום מערכות ניהול איכות לרווחת בעלי-חיים לייצור חלב:

- טיפול כללי בבעלי חיים
- מזון ומים
- הסביבה הפיסית בה נמצאים בעלי החיים
- שיטות לגידול בעלי-חיים
- ניהול בריאות העדר

ניתן להעריך ולנטר את רווחת בעלי החיים במשקי החלב על-ידי שילוב המדדים המעידים על רמת ההישגים בחמשת תחומי פעילות אלה. המדדים שייבדקו יהיו ספציפיים למשק החלב הנבדק.

- הערכת רוחות בעלי-חיים במשק החלב יכולה להתבסס על:
 - **התנהגויות חריגות** המעידות על עקה או מצוקה. למשל: געייה בלתי פוסקת, המעידה על בעיה כגון רעב או מחסור במים, תוקפנות בשל היווצרות קבוצות חברתיות מעורבות הטלת צואה ושתן במכון החליבה או במהלך החליבה, בעיטה במתקן החליבה המעידה על אי-נוחות ועצבנות נשימה מוגברת ומאומצת פחד מבני אדם בשל יחס לקוי.
 - הערכת **מצב גופני** של בעל החיים בכל שלבי גידולו ובשלוחות השונות.
 - הערכת **יכולות הניידות, איכות המרבץ והשיכון של בעלי החיים**
 - הערכת **מדדים פיסיולוגיים** רלוונטיים.
 - הערכת **גורמי עקה** סביבתיים כגון: תנאי חום או קור קיצוניים, העדר מחסה, הצטברות הפרשות ורטיבות, מפגעים פיסיים וצפיפות יתר בשטחי המחיה.
 - סימני **חבלות** כגון: פגיעות ברגלים, בעטין, פצעים פתוחים, צליעות.
 - **צוות המטפלים**: מיומנותו והתאמת העובדים לעבודה עם בעלי-חיים.
 - **סיוע ווטרינרי**: זמינותו על פי הצורך.
 - **איכות** זמינות המזון והמים הניתנים לבעלי החיים.
 - **תכניות ניהול בריאות בעלי החיים** והעדר, כולל רשומות רפואיות של בעלי החיים.

2.1 טיפול כללי בבעלי חיים

- **טיפול טוב בבעלי חיים עומד ביסוד ההצלחה של משק החלב.** למטפל טוב תהיה אמפתיה כלפי בעלי החיים שבטיפולו ויכולת לזהות את צורכיהם ולנקוט פעולות מתאימות כדי לספק את כל הדרוש להם.
- האחראים לטיפול בבעלי החיים יהיו מיומנים ובעלי הכשרה וניסיון וכישורי ניהול מתאימים להיקף ולדרישות הטכניות של הייצור במשק החלב, העובדים יהיו בעלי הכשרה וניסיון מתאימים או שיהיו תחת פיקוח הולם.
- הכרת בעלי חיים והתנהגותם הנורמאלית חיוניים לניטור בריאותם ורווחתם, עובד מיומן יוכל להבחין בכל שינוי בהתנהגות בעלי החיים, ולתקן המצב בהתאם לצורך.
- האחראים לטיפול בבעלי החיים צריכים לזהות סימנים מוקדמים של מצוקה או מחלה כדי לפנות בהקדם לייעוץ או לטיפול וטרינרי.
- העובד יטפל בבעלי החיים באופן רגיש והולם, יצפה מראש בעיות אפשריות, וינקוט בצעדי המנע הדרושים.

- הרופאים הוטרירניים יהיו מיומנים בכיצוע הליכי טיפול בבעלי-חיים, ובמיוחד בהליכים שעלולים לגרום סבל, כגון: הסרת קרניים, טילוף, וסיוע בהמלטות, וינקטו בכל האמצעים הנדרשים למזעור כאב וסבל.
- תכניות הדרכה לבעלי משקי חלב יכללו ידע בסיסי על התנהגות בעלי חיים ושיטות עבודה מתאימות להבטחת רווחת בעלי החיים.
- **במשק בו משולבות תכניות לאבטחת איכות בנושא רווחת בעלי החיים, על העובדים:**
- להכיר ולקיים את כל התקנות והתקנים לאבטחת איכות של הענף הדנות באיכות ובבטיחות המוצר.
- לנהל רישום ותיעוד כנדרש בתקנות ובנהלי אבטחת איכות.
- להתעדכן בהתמדה לגבי התפתחויות טכנולוגיות שיכולות למנוע או לתקן ליקויים הקשורים ברווחת בעלי-חיים.
- לשים דגש על הכשרת צוות העובדים.
- לכלול נהלי טיפול בבעלי-חיים כמרכיב במערכות אבטחת איכות במשק.

מזון ומים 2.2

העקרונות הכלליים להבטחת אספקה הולמת של מזון ומים הם:

- כמות ומרכיבי המזון תלויים בגילו ובמצבו הפיסיולוגי של בעל החיים, (כמו: מצב גופני, תנובת החלב אחרי המלטה, הריון, תקופת "יובש", שלבי גדילה שונים), בהרכב התזונתי ובאיכות המספוא, ובגורמים אקלימיים.
- לבעלי החיים תהיה גישה למזון ומי שתייה בכמות ובאיכות מספקות.
- חיוני לספק תזונה מאוזנת, המספקת את צרכי האנרגיה וחילוף החומרים של בעלי החיים בשלוחות השונות, לצורך שמירה על בריאות תקינה, מתן מענה נלצורכיהם הפיסיולוגיים ודרישות התחלובה וכן למניעת הפרעות מטבוליות.
- הזנת בעלי-חיים תותאם לשלבי הגדילה השונים, הם יוזנו בכמות ובאיכות המתאימות לגדילה מיטבית.
- שינויים בהזנה יעשו באופן הדרגתי.
- יסופקו מים באיכות טובה. צינורות, ברזים ושקתות ייבדקו ויתוחזקו באופן שוטף.
- מערכות הזנה ושתיה אוטומטיות ינוטרו כדי להבטיח אספקה תקינה של מזון ומים. כל בעיה שתתגלה יש לתקן מיידית.

יש להבטיח שהמזון והמים לא יכילו חומרים ביולוגיים, כימיים או פיסיים ברמות שעלולות להזיק לבריאות בעלי החיים. יש להגן על בעלי החיים מפני חשיפה לצמחים וכימיקלים רעילים או חומרים מזיקים אחרים. יש למנוע חדירת מי נגר מזהמים או שפכים למקורות המזון והמים המשמשים לבעלי החיים.

מדדי המצב הגופני של בעלי החיים ינטרו בפרקי זמן קבועים, בעיקר לאחר ההמלטה, שיא התחלובה ובסוף התחלובה (לקראת "היובש"). יש לקבוע רמות סף הולמות. בכל מקרה של חריגה מהן יש לנקוט פעולת תיקון מיידית ולהיוועץ עם הרופא הווטרינר המטפל.

בעלי חיים צעירים במשק החלב

עגלים, גדיים וטלאים יקבלו חלב אם ראשוני (קולוסטרום) בכמות מספקת. יש להגמיע בקולוסטרום בשש השעות הראשונות לאחר ההמלטה.

יונקים יוזנו באחת משתי הדרכים: יניקה מהאם או הגמעה בחלב או תחליפי חלב כמות והרכב מתאימים.

אין לגמול מעלי גירה צעירים ממזון נוזלי כל עוד הכרס לא התפתחה מספיק כדי לעכל מזון מוצק.

בעלי חיים צעירים יקבלו תזונה מאוזנת הכוללת מזון מוצק באיכות טובה להתפתחות תקינה של הכרס.

כל הכלים, המשמשים להזנת בעלי החיים הצעירים, ינוקו ביסודיות לאחר השימוש.

יבוצע מעקב קבוע אחר כמויות ואיכות המזון הניתן לבעלי החיים בשלבי הגידול השונים.

2.3 הסביבה הפיסית

סביבת החליבה

- רצפת "במת החליבה" וחצר ההמתנה תהיה נוחה לעמידה ועשויה מחומר המונע החלקה. המשטחים יהיו מנוקזים היטב ונקיים ממים והפרשות.
- יש לוודא בעזרת מיכשור מתאים כי מכון החליבה נבדק על ידי בעל מקצוע, ונמצא תקין לחליבת בקר/צאן.

מכוני חליבה וחצרות לטיפול בבעלי חיים:

- מכוני חליבה יתוכננו, יבנו ויתוחזקו כך שבמידת האפשר יהיו בהם כמה שפחות תקלות וסיכונים שעלולים לגרום לפגיעה או לפגיעה של בעלי החיים. הרצפה תהיה יציבה לדריכה ונוחה לניקוי. מומלץ לרפדה במשטחי גומי יעודיים לכך.
- גדרות, שערים וכבשי העמסה יתוכננו כך שיאפשרו תנועת בעלי חיים טובה וימנעו פציעות וחבלות.
- מחיצות וגדרות יתוכננו ויותקנו כך, שיאפשרו טיפול יעיל בבעלי חיים, לא יסכנו את העובד או את בעל החיים, ויאפשרו שחרור קל של בעלי החיים.

אזורי האכלה וחצרות לטיפול בבעלי חיים

- סוג המשטח ואזורי האכלה והטיפול יהיו מתאימים למהות ולתדירות השימוש כדי להבטיח שבעלי החיים לא יסבלו מאי נוחות.
- חצרות הטיפול יתוכננו ויותקנו כך שיאפשרו זמן מנוחה/רביצה מספיק, ויפחיתו מצבים של פגיעה בבריאות בעל החיים, כמו דלקות עטין וצלעות.

שיכון עדרי חלב

- מבני הרפת והדיר יתוכננו וייבנו כך שיענו על צורכי בעלי החיים. המרבצים יישמרו כשהם נקיים ויבשים באופן קבוע, כך שיהיו נוחים לבעלי חיים וחופשיים ממכשולים פיסיים.
- יש להקצות ברפת/דיר מרחב מספיק למניעת אי נוחות. יש להבטיח כי ניתן מענה לצרכים ההתנהגותיים הנורמאליים של בעלי החיים, כגון רביצה ומנוחה, תנועה חופשית, אכילה ושתייה, מבלי שיהיו נתונים ללחץ חברתי מופרז. צפיפות יתר מגבירה את הדחק החברתי ואת העומס המיקרוביאלי בכל קבוצות הגיל, ולכן קיים סיכון גדול יותר להתפתחות מחלות. ההמלצה היא לספק מרחב מינימאלי של 18-20 מ"ר לפרה. שטח זה אינו כולל איזורי האכלה ומעברים. עיזים וכבשים - שטח מחיה בסככה ובחצר (כ-3.5 מ"ר).

- (לידיעתכם - לפי טיוטת חוק רישוי עסקים המתגבש, הדרישה המינימאלית היא לספק מרחב של לפחות 10 מ"ר לפרה, 2.5 מ"ר לכבשה/עז ללא שגר, ו-4.5 מ"ר לכבשה/עז עם שגר (שגר - טליה/גדיה עד גיל חודשיים).
- יש להבטיח כי הטמפרטורה, תחלופת האוויר, וכן ריכוזי האמוניה, הפחמן הדו-חמצני וגזי הפרש יהיו ברמות שאינן מזיקות לבעלי החיים.
- יש צורך בתאורה מספקת שתאפשר פיקוח על בעלי החיים.
- בעלי-חיים צעירים יוחזקו בקבוצות בגודל מתאים, למניעת דחק חברתי ועומס מיקרוביאלי, וימוינו על פי גילם וגודלם למניעת תוקפנות.
- הרפת תנוקה בקביעות, הפרשות יפונו בהתאם לצורך. יש להקפיד על ניקוז טוב של משטחי המחייה והשבילים.

צל ומחסה

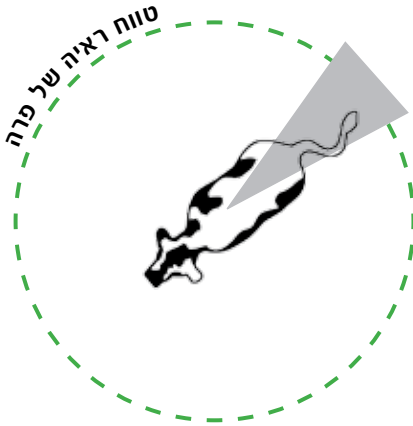
- יש להגן על בעלי חיים מפני תנאי מזג אוויר קיצוניים כמו עומס חום או קרה שעלולים להעיק עליהם.
- בתנאי עומס חום יש לספק צל ואמצעים לצינון הסביבה.
- במזג אוויר קר יש לספק מחסה ואמצעי חימום מתאימים.
- בעלי חיים צעירים שהופרדו מאמותיהם יזכו למחסה והגנה בפני תנאים סביבתיים שעלולים לפגוע ברווחתם.

2.4 שיטות גידול בעלי חיים

טיפול בבעלי חיים

- יש לטפל בבעלי חיים בכל עת באופן הממזער את הסיכון לפציעה, למצוקה וסבל.
- יש להקצות זמן כדי לצפות בהתנהגותם של בעלי החיים, ולבחון את כל בעלי החיים לפחות פעם ביום בעת החליבה, או כשהם בסככות, בחצרות ובהולכתם לחליבה.
- יש לטפל בכל בעלי החיים, בעיקר בבעלי חיים צעירים, במתינות ובסבלנות, דבר המסייע להתפתחות מזג נוח.
- בעת טיפול בבעלי חיים יש לקחת בחשבון שיש להם ראייה שונה משלנו למרחק ולפרטים.

- הפרה רואה כמעט פנורמית - 350%, כמודגם בשרטוט.
- הפרות רואות צבעים רק בטווח הצהוב ירוק. על העובדים להימנע מלהשתמש בלבוש בצבעים אלה.
- הפרה רגישה למעבר חד בין אור וחושך - רצוי להימנע מצללים מיותרים באיזור המחיה ובאיזור החליבה. צל יגרום לה לקפוא בפחד על מקומה.
- יש להימנע מחשיפה לרעשים.
- נזמים וציוד לריסון בעלי חיים יותאמו למטרתם ויעשה בהם שימוש באופן שאינו גורם לכאב ואי נוחות מיותרים או מתמשכים. בעלי-חיים המרוסנים לצורך הליכי טיפול יהיו כל הזמן תחת פיקוח קפדני של המטפל. על העובדים לדעת היטב כיצד להשתמש בכל ציוד ריסון באופן המבטיח את בטיחות העובד ובעל החיים, והציוד ישמר תמיד במצב תקין.
- יש להימנע ככל האפשר משימוש בעזרים כמו מלמדי בקר. במקרה הצורך יש לנהוג בזהירות כדי שלא לגרום לכאב או למצוקה.
- כלבים המובילים או שומרים על עדרים יאולפו כהלכה ויהיו נתונים לשליטה מלאה בכל עת.

- בעת העברת בעלי חיים, יש להבטיח כי הם יוכלו בקצב שיאפשר להם לראות לאן הם הולכים והיכן הם מניחים את רגליהם.
- בערכוב קבוצות שונות של בעלי חיים יש לספק מרחב מחיה מספיק כך שבעלי החיים החדשים יוכלו להיכנס למרחב פנוי גם אם יידחפו הצידה, ולעקוב אחר התנהגותם מקרוב.
- יש לנקוט בגישה רגועה בעת ריסון בעלי חיים, ולהשתמש בציווד הריסון באופן הממזער את הסיכון לפגיעה בבעל החיים ובמטפל.
- בקר וצאן הם בעלי חיים חברתיים מאד. לכן יש להימנע ככל האפשר מערכוב קבוצות חברתיות שונות ולמנוע בידודם שלא לצורך.

חליבה

- **שגרת חליבה** היגיינית, נכונה ובטוחה לבעל החיים, ובעיקר להימנע מ"חליבת יתר" או "חליבת חסר", למניעת סבל לנחלבת ונזק לעטינים ולפטמות.
- **סדר חליבה קבוע** המתייחס לגיל - למשל מבכירות בהתחלה ופרות בהמשך - וחולות תחלכנה בסוף. במצבים מסוימים ניתן גם להתחשב בשלב התחלובה ("לאחר המלטה" "גבוהות תנובה" יחלבו ראשונות כדי להקל על הלחץ על העטינים).
- **תדירות החליבות** תהיה מותאמת לתנובות החלב, להקלה על אי הנוחות ולשמירת בריאות העטין.
- **יש לתחזק את מכון החליבה** לפי הנחיות מקצועיות, ובמיוחד לשמור על תפקוד תקין של מכונת החליבה, כך שהסיכון לנזק לפטמות ולעטין כולו יהיה מינימלי. יש להעריך להפסקת חשמל ממושכת, כולל הצטיידות בגנרטור (מחולל) בעל הספק המתאים להפעלת מכונת החליבה והציווד הנלווה.
- **יש לנקוט משנה זהירות בטיפול** בפרות, ככשים ועיזים הנחלכות לראשונה בחייהן.

נהלים למניעת כאב לבעלי חיים

- אין לנקוט בהליכים הגורמים לכאב או לאי נוחות מיותרים. יש לשקול דרכי טיפול חלופיות למניעת כאב (לדוגמה: גיזום שיער הזנב במקום קיצוץ חוליות הזנב, לשמירת ניקיון העטין).
- טילוף יעשה על ידי עובד מיומן. אם אורך או צורת הטלף חריגים וגורמים לצליעה, יש לטפל בהקדם. מומלץ לבצע טילוף מונע פעם או פעמיים בשנה, בהתאם לתנאי הממשק.
- גדיעה וקיצוץ קרניים יעשו תוך התייחסות למניעת כאב וסבל ושימוש בחומרים מאלחשים על ידי רופא ווטרינר.

- טיפולים וטרינריים יבוצעו באמצעות טכניקות המונעות כמה שאפשר כאב כמו: הרדמה מקומית, תרופות הרגעה ומשככי כאבים.
- בעלי החיים שעברו הליך ניתוחי יסומנו בבירור, ויופרדו במידת הצורך, כדי לאפשר זיהויים לצורך מעקב, טיפול ובדיקות המשך.

ממשק רבייה, המלטה וגמילה

- נקבות צעירות או קטנות ממדים יזווגו עם זכרים (או יזרעו בזרמה) בעלי סיכוי גבוה להוליד צאצאים במשקל לידה נמוך
- הליכים לאבחון היריון, הזרעה מלאכותית והעברת עוברים יבוצעו אך ורק על ידי עובדים מיומנים שעברו הכשרה מקצועית מתאימה.
- לקראת ההמלטה יש להקצות לממליטה מקום שקט, נקי ונוח בו תוכל להמליט ללא הפרעות ותחת השגחה קפדנית.
- במשקים בהם ההמלטה מתרחשת בשטחים פתוחים, יש לדאוג לסככות או למכלאות מנוקזות היטב שיספקו מחסה והגנה מפני תנאי מזג אוויר קשים.
- במקרה של קשיים בהמלטה, יש לספק בהקדם האפשרי סיוע מתאים.
- בעלי-חיים שאינם מסוגלים לעמוד כתוצאה מקשיים בהמלטה או מחלה מטבולית (כמו קדחת חלב), יהיו בהשגחה, יקבלו מזון, מים ומחסה מפני פיגעי מזג האוויר וירבצו על ריפוד או משטח רך.
- יש להשתמש במתקן להנפה ותמיכה בבעלי-חיים רובצים בזהירות רבה ועל פי כל הוראות היצרן; יש לאפשר לבעל החיים לנשום בחופשיות ולמנוע עד כמה שניתן סבל ואי נוחות מיותרת.
- אין לשנע ולדות אל מחוץ למשק אלא לאחר שהתחזקו כל צורכם.
- ולדות ובעלי חיים צעירים יטופלו וישונעו באופן הממזער מצוקה ומונע פציעות, חבלות וסבל.
- עגלים, גדיים וטלאים יקבלו קולוסטרם בכמות מספקת. יש להגמיע בקולוסטרם בשש השעות הראשונות לאחר ההמלטה.
- יונקים יוזנו באחת משתי הדרכים: ניקה מהאם או הגמעה בחלב או תחליפי חלב בכמות והרכב מתאימים

הובלת בעלי חיים בתוך המשק ומחוצה לו

- הובלות בעלי-חיים תבוצע על פי תקנות צער בעלי-חיים (הגנה על בעלי-חיים-הובלת בהמות, התשס"ו - 2006).
- אין לשנע בעל חיים שאינו יכול לעלות באופן עצמאי לרכב ההובלה.
- במהלך ההובלה יש לוודא שכלי הרכב מתאימים ומורשים להובלת בעלי-חיים (שילוט המאשר זאת על המשאית), ושבעלי החיים אינם צפופים מדי.
- בעלי החיים המיועדים להובלה מחוץ למשק יהיו כשירים בריאותית כנדרש, כדי לעמוד במסע המתוכנן, מבלי שיסבלו מכאב או מצוקה בלתי סבירים או מיותרים. במקרה של ספק יש להתייעץ עם רופא וטרינר מטפל, ובמקרים חריגים עם רופא וטרינר לשכתי, ולקבל את אישורים בכתב. בעלי-חיים שאינם מסוגלים לעמוד בכך לא יובלו, ובמידת הצורך תבוצע המתת חסד הומאנית במשק.
- אין להוביל בעלי חיים בהריון בסמוך למועד ההמלטה אלא במקרה חירום או לשיפור רווחתם. לדוגמה: העברה למקום אחר לצורך "הזנת הכנה להמלטה" משופרת, או כדי שניתן יהיה לעקוב במהלך ההמלטה, או לצורך טיפול וטרינרי.
- הובלת בעלי חיים בהריון תיעשה במשנה זהירות ותוך התחשבות במצבם. בעלי-חיים צעירים המיועדים להובלה, ישוכנו במתחם מוגן ונוח ויסופקו להם מזון ומים על-פי צרכיהם. כמו כן תתאפשר גישה נוחה לטיפול בהם.
- בתכנון ההובלה יש להתחשב במצבו הפיסיולוגי של בעל החיים. לדוגמה: בעל החיים (זכר/נקבה), זמן בתחלובה (שיא תנובה/שפל), וכן בדרך: מרחק ומשך ההובלה.
- העמסה ופריקה יתבצעו באמצעות כבשי העמסה ופריקה מתאימים, ובכלל זה שיפוע שאינו עולה על 30 מעלות, כבש יציב ובעל דפנות מוצקות, ומשטח מונע החלקה.
- בעת קליטת בעלי-חיים חדשים במשק יש להקפיד על:
 - החזקתם בסביבה שקטה עם מזון ומים למשך תקופת הסתגלות מתאימה.
 - תשומת לב מוגברת לבריאותם ולהתנהגותם.
 - צירופם לקבוצה מתאימה תחת השגחה ובמועד המתאים (לפחות חודש לאחר הגעתם למניעת הדבקה בגורמי מחלות).

2.5 ניהול בריאות העדר

סעיף זה דן בניהול בריאות העדר בהקשר לרווחת בעלי-חיים.

הסוגיות העיקריות הן:

- צליעות, דלקות העטין, פציעות ומחלות מטבוליות.
- שלשול - בעיקר בפרטים צעירים.
- מחלות דרכי הנשימה.
- מחלות מדבקות בקרב עדרי חלב מכל הגילאים והמינים.

רופאים וטרינרים הם המומחים לבריאות בעלי החיים, ויש לפנות אליהם בכל הקשור לניהול בריאות בעלי החיים. טיפול בבעלי חיים על ידי עובדים חסרי הכשרה עלול לגרום לבעיות חמורות ולפגיעה ברווחת בעלי חיים בשל אבחנות וטיפולים שגויים. על תכניות ניהול בריאות העדר לעמוד בדרישות הווטרינריות הארציות והבינלאומיות הרלוונטיות.

כישורי טיפול בבעלי-חיים בהקשר לבריאות בעלי החיים

- על המטפלים בבעלי חיים להיות בעלי ידע רלוונטי ולהכיר את בעיות הבריאות הנפוצות של בעלי החיים שבטיפולם.
- על המטפלים להיות מסוגלים לזהות בריאות לקויה, חבלה או פציעה, ולקיים קשר רציף עם גורמי ייעוץ מקצועי מתאימים.
- עם זיהוי בעיה בריאותית יש לדאוג למתן טיפול מקצועי מתאים במהירות הראויה.
- תכיפות בדיקתם של בעלי חיים תלויה בנסיבות ובמערכות הניהול. במצבים הבאים דרושה בדיקה ומעקב קפדניים:
 - בסמוך למועד ההמלטה.
 - כשיש תנאים שעלולים לעודד התפתחות מחלות כגון נפיחות הכרס,
 - הרעלת חנקות או חומרים אחרים, או סכנה להתפתחות דלקות עטין.
 - מצב אסון או חירום (מעשה ידי אדם או אסון טבע).
 - התפרצות מחלה מדבקת (לדוגמה: מחלת הפה והטלפיים).

ניהול מצבי צליעה

- על המשטחים ברפת או בדיר להיות בנויים כך שימנעו פגיעה ברגליים או בטלפיים. יש להקפיד שהמידרכים, השבילים ושטחי המרביץ יהיו נוחים לתנועה, עמידה ורביצה, וימנעו החלקה או לכידת טלף במרווחים (ברצפת טפחות).
- מקומות הליכה או רביצה קשים (מבוטנים) מומלץ לרפד או לחילופין להניח שטיחי גומי יעודיים.

- הערכת מצב, ובמיוחד הערכת סיכונים לצליעות, בשיטת מדידה מתאימה, מאפשרת גילוי מוקדם של צליעה. מקרי הצליעה ינטרו ויתחקרו לאיתור גורמי הסיכון, ובהמשך ינתנו המלצות למניעה וטיפול מתאימים.
- יש לבדוק את הטלפיים לעתים תכופות. הטיפול בטלפיים יתבצע בהתאם לצורך, על-ידי מטלף מקצועי ומיומן. במידה ויימצאו ממצאים חריגים בזמן הטילוף, המטלף יתעד וידווח למגדל. מניעה וטיפול יינתנו על-פי הצורך.

פנייה ליעוץ רופא וטרינר

יש לפנות ליעוץ רופא וטרינר:

- כאשר קיים חשד למחלה מדבקת, ובעיקר כזו הנכללת ברשימת "מחלות רשומות" או ברשימת הארגון העולמי לבריאות בעלי-חיים (OIE).
- כאשר שיעורי הנגיעות, התחלואה או התמותה גבוהים ולא סבירים.
- כשביצועי הייצור ושיעורי ההתעברות נמוכים.
- כאשר העזרה הראשונה או הטיפול הראשוני לא שיפרו את המצב.
- במקרים שבהם בעל-חיים רובץ, ואינו מסוגל לעמוד על רגליו, או/ו שאינו מגיב לטיפול תוך 12 שעות.
- במקרה של שבר או פציעה חמורה.

תכניות ניהול בריאות העדר

תכנית לטיפול בבריאות העדר צריכה לכלול:

- שמירה על רמת ניקיון והיגיינה הולמת של שטחי המחיה של בעלי החיים, ושל מתקני החליבה.
- טיפולים מונעים למצבים מדאיגים ותכניות חיסונים לפי הצורך, וכן לטיפול בבעלי-חיים חולים או פצועים.
- מתן מינרלים וויטמינים לתיקון מצבי חסר על-פי הצורך.
- בטיחות ביולוגית למניעת הפצת גורמי מחלות מדבקים: לפני הכנסת בעלי חיים חדשים למשק, יש לוודא שמשק המקור "נקי" מגורמי מחלות מדבקות, ולבצע בדיקות (חובה ורצוי גם רשות) לבעלי החיים החדשים לאותם גורמי מחלות. יש לנקוט צעדי מנע כגון: חיסונים, טיפולים נגד טפילים ועוד. יתכן ובמצבים מסויימים יהיה צורך בתקופת הסגר/בידוד.
- יש לקיים מערך ניטור ותיעוד רלוונטי לתכנית בריאות בעלי החיים והעדר. התכנית תעודכן באופן קבוע על ידי מנהל העדר בהתאם לדרישות הישראליות והבינלאומיות. ניטור שוטף יאפשר זיהוי מוקדם של ליקויים בבריאותם והתנהגותם של בעלי החיים, ואיתור גורמי הסיכון, כדי לפעול לתיקון המצב.

הדרישות המינימאליות המומלצות לניהול רשומות כוללות:

- שיעורי תמותה וגורמיהם על פי קבוצות גיל.
 - שיעורי ההתעברות, הפלות, ותמותת ולדות.
 - שכיחות אירועי צליעה.
 - שכיחות פציעות וחבלות.
 - שכיחות והיארעות דלקת העטין.
 - חיסונים, בדיקות.
 - כל הטיפולים והתרופות, כולל זמני המתנה עד לשיווק חלב ובשר.
- יש להשתמש אך ורק בתרופות הרשומות לטיפול בבעלי-חיים, או בתרופות וטרינריות כפי שנרשמו על ידי הרופא הווטרינר, ולתת אותן באופן הנכון למניעת תופעות לוואי בלתי רצויות.

שחיטת חירום

- כאשר יש צורך להמית בעלי-חיים חולים או נגועים, או הסוכלים מכאב:
- יש לעשות זאת באופן המונע כאב וסבל מיותרים.
 - ככלל יש לפעול על פי התקנות וההנחיות של השירותים הווטרינריים ובהתאם להנחיות הרופא הווטרינר המטפל.

לקריאה נוספת:

■ חוק צער בעלי חיים (הגנה על בעלי חיים), התשנ"ד - 1994

■ תקנות צער בעלי חיים (הגנה על בעלי חיים), (הובלת בהמות),
תשס"ו-2006

■ תקנות מחלות בעלי חיים (הסדרת תנועת בעלי חיים בישראל),
התשמ"ב-1982

■ תקנות צער בעלי חיים (הגנה על בעלי חיים), (החזקה של עגלי
חלב), התשס"ו-2006

■ תכנון מבני משק, ד"ר עזרא שושני, שה"מ, משרד החקלאות, 2000

■ האתר של Dr. Temple Grandin - "האשה שחושבת כמו פרה"

משרד החקלאות ופיתוח הכפר

מועצת החלב

המועצה לענף החלב בישראל דרך המכבים 46 ת.ד. 15578 ראשון לציון 75054
טל': 03-9564750, פקס: 03-9564766, e-mail: office@is-d-b.co.il
www.milk.org.il